

Maria Halamska

**5 lat w UE: stare i nowe procesy
zmian na polskiej wsi**

Seminarium EUROREG

26 listopada 2009

1. Natura zmiany społecznej

- Zmiana i trwanie
- Zmienna dynamika zmian społecznych w Polsce od 1980 roku
- Charakter zmiany w społecznościach wiejskich
- Analiza długotrwałych i nowych procesów zmian

2. Długookresowe procesy zmian

- Procesy: deruralizacja, dezagraryzacja, dualizacja społecznych struktur produkcji, restratyfikacja
- Natura zmiany: kontynuacja, zatrzymanie czy zmiana tendencji?

2.1 Deruralizacja

- Proces, polegający na stopniowym kurczeniu się populacji wiejskiej w całej populacji narodowej
- Krótka historia procesu w Polsce: ok. 1913 – 72%, 1946 – 66%, 1980 – 41%, 1990 – 38,2%

Ludność wiejska w latach 1991-2007

Wyszczególnienie	1991-2000	2000-2003	2004-2007
Zmiany liczby ludności	199,0	93,0	122,0
Elementy zmian:			
Przyrost naturalny	456,3	48,1	29,2
Saldo migracji wieś-miasto na pobyt stały	-364,2	58,7	157,2
Saldo migracji zagranicz. na pobyt stały	-17,1	-13,1	-22,8
Zmiany podziału administracyjnego	-103,0		-77,0*

Źródło: [Frenkel, 2003:75, 2008:177, Rocznik demograficzny 2008]

*Dla całego okresu 2000-2007

Deruralizacja: konkluzje

Kierunek mobilności przestrzennej w ciągu 5 lat członkostwa nie zmienił się; członkostwo wzmocniło tendencje rysujące się od początku lat 90.

2.2 Dezagraryzacja

- Proces kurczenia się agrarności w społeczeństwie, tj. istotnego wpływu rolnictwa na gospodarkę i udziału rolników w społeczeństwie
- Miary agrarności, ich względny i subiektywny charakter
- Udział rolnictwa w tworzeniu PKB: 1992 – 7,2%, 2002 – 3,1%, 2004 – 4,1%, 2008 – ok.4%

Dynamika dezagraryzacji w latach 2000-2007

Rok	Pracujący w rolnictwie			
	Ogółem		w tym na wsi	
	w tys.	% pracujących	w tys.	% pracujących
2000	2715	18,7	2525	45,5
2003	2497	18,3	2301	43,7
2004	2472	17,9	2272	42,5
2007	2239	14,7	2058	35,3
Średnioroczne tempo spadku				
2000-2003	0,1 pp		0,45 pp	
2004-2007	0,75 pp		1,8 pp	

Opracowanie własne na podstawie [Frenkel 2008;191]

Dezagraryzacja: konkluzje

Wejście do UE ustabilizowało pozycje rolnictwa w gospodarce oraz przyspieszyło proces dezagraryzacji struktury społecznej. To ostatnie zjawisko potwierdzają statystyki BAEL oraz reprezentacyjne badania ankietowe.

2.3 Dualizacja struktur produkcyjnych w rolnictwie

- To specyficzny proces zmian struktur produkcyjnych w rolnictwie, przebiegający wg. „biegunowego wzoru”, którego efektem jest rolnictwo dualne
- Istota: zmiana struktury władania UR oraz związków z rynkiem
- Proces nowy czy odnowiony?

Dynamika zmian struktury gospodarstw w latach 1996-2007

	Lata		
	1996	2002	2007
Gospodarstwa rolne w tys.	3066,5	2933,2	2579,2
- w tym bez działalności rolniczej	303,1	755,6	188,2
- do 1 ha	1019,7	977,1	771,1
- 1 – 5 ha	1130,0	1146,9	1036,9
- 5-20 ha	828,0	693,5	644,3
- 20 i więcej	88,4	115,8	126,8
Dynamika rok 1996 = 100			
Gospodarstwa rolne	100	95,7	84,1
- w tym bez działalności rolniczej	100	249,3	62,1
- do 1 ha	100	95,8	75,6
- 1 – 5 ha	100	85,7	80,3
- 5-20 ha	100	83,4	77,9
- 20 i więcej	100	131,0	143,4
Dynamika średnioroczna – punkty procentowe			
		1996-2002	2003-2007
Gospodarstwa rolne	100	(-07)	(-1,2)
- w tym bez działalności rolniczej	100	(+25)	(-37,4)
- do 1 ha	100	(-0,7)	(-4,9)
- 1 – 5 ha	100	(-0,25)	(-1,9)
- 5-20 ha	100	(+2,9)	(-1,1)
- 20 i więcej	100	(+5,2)	(+2,5)

Opracowanie własne na podstawie [Dzun 2008; 98]

Dualizacja: konkluzje

Zakłócenie dotychczasowego przebiegu procesu: osłabienie tempa przyrostu gospodarstw największych, powrót do produkcji mniejszych gospodarstw, niepewne prognozy dla powstawania „gospodarstw środka”

2.4 Restratyfikacja

- Proces zmian struktury społecznej wsi, przynoszący także zmiany hierarchii warstwowych
- Krótka historia procesu: socjalistyczna industrializacja i jej skutki, zanik chłopów-robotników, dezagraryzacja
- Elementy składowe: zmiany struktury społeczno-zawodowej, wykształcenia, dochodów

. Struktura gospodarstw domowych na wsi wg grup społeczno-ekonomicznych
w latach 2003-2007 w %.

Grupa społeczno-ekonomiczna	Rok badania		
	2003	2005	2007
Pracownicy	28,7	30,2	36,0
Rolnicy	11,3	11,7	12,0
Pracownicy użytkujący gospodarstwo rolne	11,3	10,2	8,5
Emeryci i renciści	39,4	38,0	35,1
Pracujący na własny rachunek	5,1	4,8	4,6
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł	4,2	5,0	3,7
N – wielkość próby wiejskiej	1328	1280	1879
% próby ogólnopolskiej	32,97	32,87	33,96

Opracowanie własne na podstawie [*Diagnoza społeczna* 2003, 2005, 2007]

Hipotetyczna struktura społeczno-zawodowa wsi w 2007 roku

Autoidentyfikacja z proponowaną grupą społeczno-zawodową	%	Nowe (hipotetyczne) grupy stratyfikacyjne
Wieś	100	
Rolnicy ind. i pomagający członkowie rodzin	13,0	Rolnicy
Kadra kierownicza, specjaliści, zawody twórcze, kierownicy	4,0	Nowa klasa średnia
Właściciele prywatnych firm, sklepów, ajenci	3,0	Stara klasa średnia
Pracownicy administracyjno-biurowi, specjaliści niższego szczebla	7,0	Wyższa kategoria pracowników fizyczno-umysłowych
Pracownicy fizyczno-umysłowi, pracownicy sklepów, listonosze	8,0	Niższa fizyczno-umysłowa
Emeryci i renciści	27,0	Emeryci i renciści
Robotnicy wykwalifikowani	11,0	Robotnicy wykwalifikowani
Robotnicy niewykwalifikowani	6,0	Robotnicy niewykwalifikowani
Bezrobotni	9,0	„przejściowa grupa transformacyjna”
Inne : uczniowie i studenci, gospodynie domowe	12,0	

Źródło: [Fedyszak-Radziejowska 2008; 62] i opracowanie własne.

Struktura wykształcenia mieszkańców wsi w latach 1988-2007

Poziom wykształcenia	1988	2002	2004	2007
Podstawowe i niższe*	60,9	44,0	40,7	36,5
Zasadnicze zawodowe	24,2	29,2	29,4	30,5
Średnie	13,1	22,4	24,5	25,7
Wyższe	1,8	4,3	5,4	7,2

Źródło: Frenkel, 2004, 2008. * W 2007 roku: gimnazjalne i niższe

Ewolucja dochodów na wsi w latach 2003-2007

	2003	2005	2007
Wysokość dochodów na gospodarstwo domowe	1887	2122	2399
Dochody wiejskich gospodarstw domowych (dochody ogółem = 100)	90,2	89,6	91,5
Zróżnicowanie decylowe			
- gospodarstw domowych	4,88	4,86	5,13
- na jednostkę ekwiwalentna	3,72	3,54	3,41
-			

Źródło: Diagnoza społeczna 2003, 2005, 2007, Zegar 2008.

Restratyfikacja: konkluzje

Proces restratyfikacji nabrał tempa od lat 90. Struktura społeczna wsi zmierza w kierunku struktury społeczeństwa ponowoczesnego. Członkostwo w UE podtrzymuje tempo restratyfikacji, ma wpływ na sytuację dochodową wsi (rolników) oraz na pojawienie się „grup przejściowych”

3. Nowe tendencje zmian

- Wielokierunkowe zmiany postaw
- Regulacyjność i stabilizacja polityk publicznych
- Ambiwalencja „europeizacji” wsi

Zmiana nastrojów mieszkańców wsi

Czy obecnie Pana(i) rodzinie żyje się	Mieszkańcy wsi			Rolnicy		
	1999	2002	2007	1999	2002	2007
Bardzo dobrze i dobrze	12,0	16,0	40,0	8,0	10,0	33,0
Ani dobrze, ani źle	54,0	54,0	36,0	55,0	55,0	40,0
Źle i bardzo źle	33,0	30,0	24,0	37,0	35,0	27,0

Źródło: ISP/CBOS 1999, ISP/CBOS 2002, CBOS 2007. Za [Fedyszak-Radziejowska 2008].

„Regulacyjność” i polityki publiczne

- Procedury biurokratyczne jako antidotum na urzędniczą samowolę, koleśiostwo, korupcję
- Pojawienie się polityk publicznych: rolnej, rozwoju wiejskiego, spójności; ich przewidywalność
- Transfer nowych programów rozwoju, „elitarna aktywizacja”, spadek aktywności mieszkańców wsi

Ambiwalencje „europeizacji wsi”

- Wysoki poziom euroentuzjazmu w społeczeństwie, wśród mieszkańców wsi, rolników
- Odrzucenie zachodnich wzorów życia: bezdyfuzyjne migracje
- Zmiany orientacji politycznych i redefinicja podziału wieś-miasto

5 lat polskiej wsi w UE: wnioski

* Długotrwałe procesy zmian: przyspieszenie dezagraryzacji i restratyfikacji, utrzymanie kierunku i tempa deruralizacji, zahamowanie dualizacji

* Nowe procesy: widoczne zmiany nastrojów wpisujące się w pozytywne zmiany w całym społeczeństwie, akceptacja „Brukseli” i ostrożny stosunek do wartości „kosmopolitycznej Europy”, „brukselska regulacyjność” jako ważny czynnik budowy racjonalnych, otwartych osobowości (i społeczeństwa obywatelskiego)

Cytowane źródła

- Diagnoza społeczna 2003, 2005, J. Czapiński i T. Panek (red.) Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa.
- Diagnoza społeczna 2007. J. Czapiński i T. Panek (red.) Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Domański H. 2004. Struktura społeczna. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Dzun W. 2008. „Duże gospodarstwa rolne przed i po wejściu do UE” [w:] [w :] M. Drygas, A. Rosner « Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian » Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa ss. 93-114.
- Fedyszak-Radziejowska B. 2008. „Polska wieś w cztery lata po akcesji – wymiar demarginalizacji” [w:] J. Wilkin, I. Nurzyńska « Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi » Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa. ss. 59-76.
- Frenkel I. 2008. « Przemiany demograficzne i aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w pierwszych latach XXI wieku » [w :] M. Drygas, A. Rosner , wyd. cyt. ss. 175-194.
- Zegar J. 2008. « Z czego żyje polska wieś ? » {w :] J. Wilkin, I. Nurzyńska « Polska wieś 2008. raport o stanie wsi » Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa. ss.11-26.
- Żukowski T. 2008. « Mapa polityczna wsi 2008 » [w :] J. Wilkin, I. Nurzyńska, wyd. cyt. ss.77-86.

- *Więcej* : Maria Halamska „Pięć lat w UE: stare i nowe procesy zmian na polskiej wsi”
Wieś i Rolnictwo nr2/2009 ss. 55-72